Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:

«Інструменти участі в місцевому самоврядуванні: аналіз і оцінка практик громадянської участі в Рівненській територіальній громаді»

Виконала студентка ІІ курсу, групи МПл-21,

спеціальності 052 Політологія

Левосюк Діана Олегівна

Керівник – кандидат наук з державного управління, доцент Лебедюк Віталій Миколайович

Рецензент – кандидат політичних наук, старший викладач Близняк Ольга Анатоліївна

Острог, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП…….. 4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ……..... 12
1.1 Методологія аналізу рівня залученості громадян у прийняття рішень. 12
1.2. Визначення та класифікація інструментів участі: публічні консультації, бюджетування участі, громадські слухання, електронні петиції……. 17
1.3. Нормативно-правове регулювання партисипації громадян у Рівненській міській територіальній громаді…….. 23
РОЗДІЛ ІІ. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ В РІВНЕНСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ…….…… 33
2.1. Аналіз функціонування публічних консультацій у Рівненській громаді (2019–2021)…….. 33
2.2. Практика залучення громадян до місцевої політики через громадський бюджет……. 40
2.3. Аналіз громадських слухань у Рівненській міській територіальній громаді (2021–2023)…….. 46
2.4. Проблеми й переваги використання інструменту електронних петицій у Рівненській громаді……. 48
РОЗДІЛ ІІІ. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ…… 57
3.1. Рекомендації для вдосконалення системи публічних консультацій у Рівненській міській територіальній громаді…….. 57
3.2. Рекомендації для перезапуску громадського бюджету в Рівненській громаді…… 59
3.3. Рекомендації для вдосконалення інструмента громадських слухань... 62
3.4. Рекомендації для вдосконалення функціонування інструмента електронних петицій у Рівненській громаді…….. 65

ВИСНОВКИ……... 67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ…….. 72

ВСТУП

Постановка проблеми. Участь громадян у процесах місцевого самоврядування є ключовим елементом розвитку демократичного суспільства та забезпечення прозорості й підзвітності органів влади. Сучасна практика місцевого самоврядування в Україні передбачає використання різних інструментів для залучення мешканців до прийняття рішень на місцевому рівні, зокрема, таких як публічні консультації, бюджет участі, електронні петиції, громадські слухання тощо. Проте ефективність цих інструментів залишається питанням для наукових дискусій, адже їх практичне застосування може суттєво відрізнятися залежно від регіону, політичної волі місцевих органів влади та рівня активності громади.

Громадянська участь у Рівному бере свій початок з 2000-х років, коли вперше були впроваджені базові механізми місцевої демократії. У 2016 році Рівненська міська рада стала одним із перших органів місцевого самоврядування, які впровадили електронні петиції та громадський бюджет.

Реформа децентралізації у 2020 році значно змінила умови функціонування громади, додавши до її складу селище Квасилів. Це вимагало адаптації інструментів участі до нових умов, однак деякі механізми, зокрема громадські слухання, досі обмежуються територією міста.

На прикладі Рівненської територіальної громади у період з 2019 по 2023 роки, проведено аналіз, як саме застосовувалися інструменти громадянської участі, які перешкоди або можливості впливали на їх ефективність, та який рівень реальної залученості громадян до процесів прийняття рішень був досягнутий. Оцінка цих практик дозволить зрозуміти, наскільки інструменти учасницької демократії здатні впливати на розвиток громади та формування локальної політики.

З огляду на це, **основними дослідницькими питаннями є:**

1. Які інструменти партисипації (публічні консультації, громадський бюджет, електронні петиції, громадські слухання) найбільш ефективно впливають на прийняття рішень у Рівненській територіальній громаді.

2. Яка була ефективність кожного з цих інструментів у контексті залучення громадян до процесу прийняття рішень?

3. Які чинники сприяють або перешкоджають активній участі громадян?

Ці питання є важливими у контексті загальних теоретичних дискусій щодо участі громадян у місцевому самоврядуванні, зокрема щодо того, чи можуть подібні інструменти бути дійсно ефективними механізмами залучення громадян і що сприяє їх успішній імплементації в українських умовах.

Аналіз досліджень та публікацій. Критичний огляд сучасної літератури щодо партисипації (громадянської участі) та учасницької демократії охоплює широке коло теоретичних і практичних досліджень, що аналізують різні аспекти залучення громадян до прийняття рішень, ефективність демократичних інструментів і фактори, що впливають на участь. У цьому огляді зосередимося на ключових тенденціях і проблемах, що підіймаються в літературі.

Партисипація та реформи децентралізації

Реформа децентралізації, що почалася у 2014 році, стала важливим каталізатором розвитку партисипації в Україні. Вона спрямована на передачу значної частини повноважень та ресурсів від центральної влади до місцевих громад, що створило нові можливості для участі громадян у процесах прийняття рішень. У літературі, зокрема у роботах Юрія Ганущака[1],

[1] Ганущак Ю. І. Г19 Територіальна організація влади. Стан та напрямки змін / Юрій Ганущак. – К. : Легальний статус, 2012. – 348 с.

наголошується на тому, що децентралізація не лише підвищила ефективність місцевого управління, а й сприяла активізації громадянського суспільства.

Водночас деякі дослідники, такі як Ірина Бекешкіна[2], звертають увагу на труднощі у впровадженні реформи, зокрема, на низький рівень обізнаності громадян щодо механізмів участі та значний вплив місцевих еліт, які можуть маніпулювати процесом для власної вигоди. Це ставить під сумнів справжню демократичність деяких практик партисипації.

Бюджет участі та інші інструменти громадянської участі

Бюджет участі, або партисипаторний бюджет, став одним із найпоширеніших інструментів партисипації в українських містах. Дослідження, проведені Фондом «Демократичні ініціативи» та Програмою розвитку ООН в Україні, показують, що цей інструмент активно використовується в таких містах, як Київ, Львів, Вінниця, Одеса та інші. Він дозволяє громадянам подавати проєкти для фінансування з місцевого бюджету, а також голосувати за них

Попри позитивний вплив бюджету участі на громадську активність і прозорість, література вказує на низку проблем. Інна Совсун[3] та Олександр Клюжев[4] зазначають, що ефективність бюджету участі часто обмежується недостатньою поінформованістю громадян про цей інструмент, а також складнощами з реалізацією обраних проєктів через бюрократичні перепони.

Електронна демократія та цифрові інструменти участі

Важливим складником розвитку партисипації в Україні є впровадження електронних інструментів демократії, таких як електронні петиції, онлайн-консультації та платформи для голосування. Євгенія Войнова[5] у своїх роботах

[2] Бекешкіна, І. (2018). Децентралізація в Україні: результати та виклики. Київ: Фонд Демократичні ініціативи
[3] Совсун, І. (2017). Громадянська участь у реформуванні освіти в Україні: виклики та перспективи. Київ: Центр дослідження суспільства
[4] Клюжев, О. (2019). Бюджет участі в Україні: аналіз практик та рекомендації. Київ: ОПОРА.
[5] Войнова, Е. О. "Електронна демократія: трансформація осмислення." *Політичне життя* (2021): 21-29.

підкреслює, що електронна демократія стала важливим кроком для подолання традиційних бар'єрів участі, таких як географічна віддаленість чи брак часу.

Електронні петиції, що діють на державному та місцевому рівнях, часто розглядаються як ефективний засіб впливу громадян на політику. Однак дослідження показують, що лише невелика кількість поданих петицій досягає розгляду та ухвалення конкретних рішень. Олександр Черненко зазначає, що петиції можуть мати символічний характер і використовуватися радше для привернення уваги до певних проблем, ніж для реальних змін.

Громадянська участь в умовах війни

Партисипація в Україні набуває особливого значення в контексті війни з Росією. Дослідження, такі як роботи Олександра Яременка та Ольги Айвазовської[6], підкреслюють, що волонтерський рух і громадські ініціативи під час війни продемонстрували надзвичайно високий рівень громадянської мобілізації. Громадяни активно залучені до допомоги армії, підтримки переселенців, збору коштів та відновлення інфраструктури на звільнених територіях.

Теоретична основа дослідження. Це дослідження інструментів участі громадян у Рівному спирається на концепції учасницької демократії (participatory democracy) та деліберативної демократії (deliberative democracy). Згідно з теорією учасницької демократії, запропонованою Кароль Патеман («Participation and Democratic Theory»)[7], активне залучення громадян до процесу прийняття рішень сприяє підвищенню легітимності влади, прозорості управління та соціальної згуртованості громади. Деліберативна демократія водночас наголошує на важливості дискусій і відкритих консультацій як способу досягнення найкращих рішень.

---

[6] Яременко, О., Айвазовська, О. (2022). Волонтерський рух в Україні під час війни: форми та значення. Київ: Центр Разумкова.

[7] Pateman C. Participation and Democratic Theory / C. Pateman. – Cambridge: Cambridge. University Press, 1970. – 132 p.

Для розуміння інструментів участі використовується також модель «сходів участі» Шері Арнштейн (1969)[8], яка ілюструє рівні залученості громадян – від символічної участі (наприклад, інформування) до реального громадянського контролю. На основі цієї моделі можна оцінити, наскільки ефективними є інструменти участі, застосовані у Рівненській громаді.

Мета дослідження – вивчити та оцінити ефективність використання інструментів громадянської участі у Рівненській територіальній громаді, визначити ключові тенденції їхнього застосування та запропонувати рекомендації щодо підвищення їхньої результативності.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз загальної кількості заходів та ініціатив, реалізованих через інструменти громадянської участі в Рівному у 2019–2023 роках.
2. Визначити основних ініціаторів і організаторів використання інструментів (громадяни, громадські організації, місцева влада).
3. Оцінити сфери, в яких інструменти участі використовувалися найчастіше (благоустрій, інфраструктура, транспорт, екологія).
4. Проаналізувати результати реалізації кожного інструменту участі: чи призвели вони до ухвалення рішень, впровадження проєктів тощо.

Предмет дослідження – інструменти громадянської участі, застосовуваних у Рівненській територіальній громаді в період з 2019 по 2023 роки. Особливий акцент зроблено на аналізі таких інструментів, як бюджет участі, електронні петиції, громадські слухання та публічні консультації.

Дані та методи дослідження

Теоретичні джерела:

[8] Arnstein Sherry R. «A Ladder of Citizen Participation» / R. Sherry Arnstein // Journal of the American Institute of Planners. – Vol. 35. – № 4. – July 1969. – P. 216-224. – Retrieved from : http://www.participatorymethods.org/sites/participatorymeth.pdf

1. Законодавча база України, зокрема: Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»[9]; Закон України «Про доступ до публічної інформації»[10]; Закон України «Про звернення громадян»[11];

2. Постанови та інші нормативні документи, що регулюють питання громадянської участі.

3. Наукові публікації, монографії, статті, присвячені інструментам громадянської участі, демократії участі, децентралізації.

Емпіричні дані:

1. **Документальний аналіз:**

- Стратегічні документи Рівненської територіальної громади (статут громади, прикладні положення).
- Офіційні звіти про виконання громадських ініціатив, відповіді на електронні петиції, реалізацію бюджетів участі, проведення громадських слухань тощо.
- Матеріали місцевих рад (рішення, протоколи засідань, проєкти рішень).

2. **Статистика:**

- Дані про кількість і тематику громадських ініціатив, що подані та реалізовані в Рівненській громаді.
- Кількість громадян, які брали участь у механізмах громадської участі (громадські слухання, петиції, бюджети участі).

Метод інтерпретації даних. Зібрані дані аналізуються за допомогою описової статистики:

---

[9] **Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»**. **Україна.** (1997). *Про місцеве самоврядування в Україні*: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України, № 24, ст. 170.
[10] **Закон України «Про доступ до публічної інформації» Україна.** (2011). *Про доступ до публічної інформації*: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України, № 32, ст. 314.
[11] **Закон України «Про звернення громадян» Україна.** (1996). *Про звернення громадян*: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, № 47, ст. 256.

- Підрахунок частоти використання кожного інструменту участі.
- Визначення співвідношення між кількістю поданих ініціатив та їхньою результативністю.
- Аналіз відмінностей між ініціаторами (громадяни, громадські організації, влада) щодо успішності реалізації ініціатив.

Отримані кількісні показники інтерпретуються у контексті теорій участі (зокрема, «сходів участі» Шері Арнштейн) для оцінки рівня впливу громадян на ухвалення рішень у Рівненській громаді. Це дозволяє виявити як сильні сторони, так і обмеження наявних механізмів участі.

Таке поєднання кількісного аналізу та теоретичної інтерпретації забезпечить комплексний підхід до оцінки ефективності інструментів громадянської участі в Рівному.

Концептуалізація й операціоналізація понять. У процесі дослідження інструментів громадянської участі у Рівненській територіальній громаді ключовим поняттям є **громадянська участь**. Для забезпечення наукової точності та однозначного тлумачення цього поняття необхідно визначити їх сутність та способи вимірювання.

Громадянська участь – це процес активної взаємодії мешканців громади з органами місцевого самоврядування з метою впливу на ухвалення рішень, розподіл ресурсів та реалізацію політики. Цей процес є основою демократичного врядування та відображає принципи прозорості, підзвітності та співпраці між владою і громадянами.

Для концептуалізації поняття громадянської участі враховуються підходи Кароль Патеман, яка у своїй праці *«Participation and Democratic Theory»* підкреслює важливість залучення громадян до ухвалення рішень для зміцнення соціальної згуртованості та довіри до влади. Шері Арнштейн у

моделі «сходів участі» визначає різні рівні залучення громадян, від інформування до делегування влади.

Операціоналізація поняття громадянської участі здійснюється через аналіз використання формальних інструментів участі, таких як бюджет участі, електронні петиції, публічні консультації та громадські слухання.

Гіпотеза дослідження. Інструменти громадянської участі у Рівному мають переважно формальний характер і лише частково впливають на процеси ухвалення рішень. Очікується, що більшість інструментів, таких як електронні петиції чи громадські слухання, використовуються для створення видимості залучення громадян, але їх реальний вплив на рішення залишається обмеженим.

Ця теоретична база та сформульована гіпотеза слугуватимуть основою для емпіричного аналізу інструментів участі громадян у Рівному та розробки рекомендацій для підвищення їх ефективності.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

1.1. Методологія аналізу рівня залученості громадян у прийняття рішень

Громадянська участь є важливою складовою функціонування демократичних суспільств. Вона забезпечує взаємодію між громадянами та органами місцевого самоврядування, сприяючи підвищенню ефективності прийняття рішень та зміцненню довіри до влади. Згідно з концепцією участі, висунутою Кароль Патеман (*Participation and Democratic Theory*), активна громадянська участь не лише розширює можливості впливу громадян, але й підвищує їхню обізнаність та компетентність у публічних питаннях.

Інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні охоплюють різні механізми взаємодії між громадянами та владою, спрямовані на забезпечення залученості суспільства до прийняття рішень. Відповідно до підходів, розроблених Шері Арнштейн, ці інструменти можна класифікувати за рівнями участі: від мінімального інформування громадян до активного партнерства та делегування повноважень. На основі цього підходу, інструменти можна поділити на кілька категорій за формами та методами залучення.

Модель «сходи участі» Шері Арнштейн, запропонована в 1969 році, є однією з найвпливовіших теорій у сфері громадянської участі. Вона використовується для аналізу рівня залучення громадян у процеси прийняття рішень. Модель представляє участь громадян як ієрархію з восьми рівнів, які можна умовно розділити на три основні групи: **неучасть**, **символічна участь,** і **реальна участь**.

На нижчих рівнях знаходяться форми **неучасті**, які насправді лише імітують залучення громадян. Сюди входять:

1. **Маніпуляція**, де участь громадян використовується для створення видимості підтримки рішень, які вже прийняті.
2. **Терапія**, коли влада "виховує" громадян, намагаючись переконати їх у правильності вже ухвалених рішень.

Середній сегмент моделі включає **символічну участь**, яка передбачає більшу видимість залучення, але без істотного впливу громадян на процеси прийняття рішень:

3. **Інформування** — громадяни отримують інформацію, але не мають можливості впливати на рішення. Це базовий рівень прозорості.
4. **Консультація** — влада запитує думку громадян, однак не зобов’язується враховувати їхні пропозиції.
5. **Умиротворення** — громадянам дозволяють висловлювати свої ідеї чи пропозиції, але остаточне рішення залишається за владою.

На верхніх рівнях знаходиться **реальна участь**, яка забезпечує громадянам суттєвий вплив на рішення:

6. **Партнерство** — громадяни та влада спільно ухвалюють рішення, взаємодіючи на рівних умовах.
7. **Делегування повноважень** — громадяни отримують право приймати рішення у певних сферах.
8. **Контроль громадян** — громадяни повністю контролюють процес прийняття рішень і самостійно їх ухвалюють.

Ця модель є не лише описовою, але й оцінювальною, оскільки кожен рівень демонструє ступінь впливу громадян на процеси управління. Вона підкреслює, що для реальної участі необхідно забезпечити умови, за яких

громадяни матимуть не лише можливість бути вислуханими, але й впливати на результати.

Модель «сходи участі» також розглядається як інструмент критики, що допомагає виявити поверхові чи формальні механізми участі. Вона слугує основою для аналізу ефективності різних інструментів громадянської участі, таких як громадські слухання, електронні петиції, бюджети участі тощо. Зокрема, використання цієї моделі допомагає визначити, чи влада дійсно залучає громадян до співпраці, чи лише імітує процес демократичного діалогу.

Застосування моделі Арнштейн у дослідженні громадянської участі дозволяє не лише оцінити ефективність існуючих механізмів, але й розробити рекомендації для їх вдосконалення.

Однак сучасні інтерпретації й критика цієї моделі свідчать про її обмеження та пропонують вдосконалення. Наприклад, дослідники демократії, такі як Кармен Еванс і Генрі Пенні (2020), зазначають, що «сходи участі» надто фокусується на ієрархії й передбачає лінійний розвиток громадської участі. Реальні процеси є значно динамічнішими, часто перехрещуючись між різними рівнями.

Інформування громадян є першим і найпростішим рівнем участі. Воно забезпечує доступ до інформації про рішення, які ухвалює влада, або про заходи, що плануються. Інструменти інформування включають:

- Офіційні повідомлення на сайтах органів місцевого самоврядування.
- Публікацію рішень, звітів і проєктів нормативно-правових актів.
- Інформаційні кампанії через засоби масової інформації.

Цей рівень участі узгоджується з теорією інформаційної асиметрії Джозефа Стігліца, згідно з якою доступ громадян до інформації зменшує нерівність між владою та суспільством і сприяє підвищенню довіри.

Активне партнерство та делегування повноважень – є ознаками зрілої демократії, де громадяни не лише висловлюють свої думки, але й активно беруть участь у формуванні та реалізації політики (Таб. 1.1).

Активне партнерство – це рівень участі, коли влада та громадяни спільно працюють над формулюванням політик та ухваленням рішень. У такій моделі громадяни виступають як рівноправні учасники процесу, їхні пропозиції враховуються, а рішення ухвалюються за результатами спільних обговорень.

Основні характеристики:

- **Співпраця:** громадяни та представники влади разом працюють у робочих групах, комісіях чи радах.
- **Прозорість процесів:** влада ділиться повною інформацією з громадянами, створюючи умови для ефективного діалогу.
- **Колективна відповідальність:** результати, ухвалені на цьому рівні, вважаються спільними, що підвищує довіру між владою та суспільством.

Громадський бюджет є яскравим прикладом активного партнерства. Громадяни подають свої ідеї, а місцева влада разом із ними обговорює доцільність і реалізовує найкращі проєкти.

Юрґен Габермас у своїй концепції деліберативної демократії зазначає, що активне партнерство сприяє формуванню раціональної публічної сфери, де громадяни не лише дискутують, але й співпрацюють для досягнення спільних цілей (*The Structural Transformation of the Public Sphere,* 1989).

Делегування повноважень – це вищий рівень громадянської участі, коли місцева влада передає частину своїх функцій громадянам або громадським організаціям, дозволяючи їм приймати рішення самостійно.

Основні характеристики:

- **Передача відповідальності:** громадяни чи організації отримують офіційні повноваження вирішувати певні питання.
- **Контроль над ресурсами:** громади можуть розпоряджатися бюджетами або матеріальними ресурсами, що дозволяє їм реалізовувати проєкти безпосередньо.
- **Зміцнення самоорганізації:** громадяни формують організації самоорганізації населення (ОСН), які беруть на себе вирішення локальних питань.

ОСББ (об’єднання співвласників багатоквартирних будинків) є прикладом делегування, коли мешканці отримують повноваження щодо управління своїм житлом і прилеглою територією.

Кароль Патеман у праці *Participation and Democratic Theory* (1970) підкреслює, що делегування повноважень розвиває відповідальність і компетенції громадян, що сприяє їхній політичній активності та розвитку громадянського суспільства.

Таблиця 1.1

Порівняння активного партнерства та делегування повноважень

Характеристика	Активне партнерство	Делегування повноважень
Рівень участі громадян	Спільне ухвалення рішень	Повна відповідальність за окремі рішення
Взаємодія з владою	Тісна співпраця	Мінімальний контроль з боку влади

Характеристика	Активне партнерство	Делегування повноважень
Приклади	Громадський бюджет, робочі групи	ОСББ, громадські ради
Основна теорія	Деліберативна демократія (Габермас)	Учасницька демократія (Патеман)

Рівні активного партнерства та делегування повноважень є кульмінацією громадянської участі, адже вони забезпечують:

- **Підвищення довіри до влади,** коли спільна відповідальність за ухвалені рішення зменшує соціальну напругу.
- **Розвиток громадянського суспільства,** де громадяни отримують нові навички, стають активнішими у вирішенні локальних проблем.
- **Оптимізацію ресурсів,** коли влада делегує завдання, які громада може виконати ефективніше.

Таким чином, підходи Шері Арнштейн щодо активного партнерства та делегування повноважень є практичним керівництвом для побудови дієвих механізмів громадянської участі. Ці рівні відображають зрілість демократичного суспільства, забезпечуючи гармонійну взаємодію між громадянами та владою.

1.2. Визначення та класифікація інструментів участі: публічні консультації, бюджетування участі, громадські слухання, електронні петиції

Інструменти участі можна класифікувати за формами та методами залучення:

1. **Публічні консультації.** Включають обговорення ключових питань, пов’язаних із функціонуванням громади. Цей інструмент може включати громадські обговорення, онлайн-опитування, форуми, а також спеціалізовані заходи, як-от тренінги чи робочі зустрічі. У Рівненській громаді публічні консультації використовуються для формування стратегій розвитку та обговорення питань благоустрою.

2. **Електронні петиції.** Цей інструмент дозволяє громадянам подавати пропозиції чи скарги, які повинні бути розглянуті місцевою владою за умови збору певної кількості підписів.

3. **Громадський бюджет (бюджет участі) –** це механізм, за допомогою якого мешканці можуть подавати проєкти щодо використання частини бюджету громади. Успіх громадського бюджету в багатьох українських містах свідчить про його ефективність для активізації громадянського суспільства.

4. **Громадські слухання.** Забезпечують відкритий діалог між владою і мешканцями щодо нагальних питань місцевого розвитку.

5. **Публічні консультації –** це формат обговорення, у якому громадяни мають можливість висловити думку щодо проєктів рішень або актуальних питань.

У роботі Карпової Ірини (2021) підкреслюється, що «*публічні консультації сприяють узгодженню позицій між громадянами та органами влади, дозволяючи уникнути конфліктів у процесі прийняття рішень*»[12]. Зокрема, авторка наголошує на тому, що ефективність консультацій залежить від їх доступності та прозорості, а також від вміння влади оперативно реагувати на запити суспільства. Наприклад, у багатьох громадах України успішно запроваджено консультації у форматі обговорення важливих

[12] Карпова Ірина Миколаївна. Громадянська партисипація в Україні: виклики та можливості в умовах цифровізації // *Соціум і влада*. – 2021. – №6(32). – С. 22–29

інфраструктурних проектів, що, за словами Карпової, «*дозволяє не лише врахувати думку громадян, але й підвищити рівень довіри до місцевих органів самоврядування*».

Консультації є наступним рівнем участі, коли громадяни мають можливість висловлювати свої думки щодо запропонованих рішень. Інструменти публічних консультацій включають:

- **Громадські обговорення** важливих питань громади (наприклад, формування бюджету чи планів розвитку територій).
- **Громадські слухання** – організовані зустрічі, де громадяни можуть висловити свої пропозиції.
- **Електронні консультації** – обговорення через платформи електронної демократії (e-DEM, соціальні мережі).

Згідно з підходом Джона Гелбрейта до інституціональної економіки, участь громадян на етапі консультацій сприяє формуванню більш стійких інституцій, що базуються на спільних цінностях.

Міжнародний досвід застосування інструментів громадської участі демонструє їхню ефективність у зміцненні демократії та забезпеченні прозорого управління. У країнах Європейського Союзу, таких як Польща та Німеччина, громадський бюджет став важливим інструментом місцевого самоврядування. У Польщі ця практика активно розвивається з 2013 року, коли законодавчо було закріплено використання партиципаторного бюджетування у великих містах. Це сприяло залученню мешканців до прийняття рішень, особливо у сфері благоустрою та соціальних ініціатив. Німеччина, зокрема міста Берлін і Кельн, робить акцент на інклюзивності процесів, залучаючи до участі різні соціальні групи та активно використовуючи цифрові інструменти.

Результативність інструментів участі визначається як здатність цих механізмів забезпечувати досягнення конкретних цілей, таких як ухвалення рішень, реалізація проєктів чи врахування пропозицій громадян. Теоретичні моделі участі, такі як «сходи участі» Шері Арнштейн, концепція деліберативної демократії Юрґена Габермаса та підходи Кароль Патеман, підкреслюють, що участь громадян сприяє підвищенню якості рішень, зміцненню довіри до влади та формуванню активної громадської позиції. Це є одним із ключових показників ефективності місцевого самоврядування та розвитку громадянського суспільства.

У контексті Рівненської територіальної громади інструменти участі демонструють змішані результати, залежно від рівня залучення громадян, організації процесу та готовності влади враховувати громадську думку.

Теоретичні основи результативності інструментів включають у себе декілька аспектів.

Прозорість та підзвітність. Як зазначають Габермас та Арнштейн, доступ громадян до інформації та участь у прийнятті рішень підвищують легітимність управлінських дій. Наприклад, електронні петиції стають механізмом привернення уваги до суспільно важливих питань, формуючи діалог між громадянами та владою.

Залучення різних груп громадян. Кароль Патеман наголошує, що ефективність участі залежить від того, наскільки активно залучаються різні соціальні групи. Наприклад, публічні консультації можуть бути результативними лише за умови забезпечення доступності для всіх мешканців громади.

Якість результатів. Деліберативна демократія Габермаса підкреслює важливість обговорення, яке дозволяє врахувати різні точки зору та сформулювати компромісні рішення, що будуть підтримані більшістю.

Чинники, які впливають на результативність:

1. **Інституційна підготовка:** місцеве самоврядування повинно забезпечити інфраструктуру та механізми, які дозволяють громадянам брати участь у прийнятті рішень. У Рівному такі інструменти як бюджет участі та електронні петиції створюють базу для цього процесу, але не завжди реалізуються ефективно.

2. **Довіра до влади та прозорість:** згідно з Робертом Патнємом (*Social Capital Theory*), соціальний капітал, зокрема довіра громадян до інституцій, є важливим фактором успішності участі. У Рівному низький рівень довіри до місцевої влади може стати перешкодою для ефективності партисипаційних інструментів.

3. **Рівні участі:** модель Арнштейн дозволяє оцінити рівень залучення громадян у процесах місцевого самоврядування. У Рівному більшість інструментів наразі перебувають на середніх рівнях участі (консультації, партнерство).

4. **Вплив сфери застосування:** сфера, в якій використовується той чи інший інструмент, впливає на рівень участі громадян. Найбільший інтерес викликають питання, що мають безпосередній вплив на повсякденне життя.

5. **Діджиталізація як можливість:** використання цифрових інструментів, таких як електронні петиції чи онлайн-консультації, є перспективним для підвищення рівня участі. У Рівному розвиток цих інструментів може забезпечити більшу відкритість і зручність для мешканців.

Концептуалізація результативності ґрунтується на кількісному вимірюванні таких аспектів, як:

- Частка ініціатив, що були реалізовані.

- Кількість ухвалених рішень, які базуються на поданих ініціативах.
- Час, необхідний для реалізації ініціативи після її схвалення.

Для аналізу участі громадян у прийнятті рішень та її впливу на демократичність політичного режиму можна звернутися до роботи Маргарити Чабанни «Ставлення громадян до участі у процесі прийняття політичних рішень як параметр політичної культури сучасного українського суспільства»[13].

Одним із важливих висновків Чабанни є те, що громадянська участь пов’язана з політичною культурою і свідомістю, де значну роль відіграє патерналістська тенденція — переконання, що держава має вирішувати всі ключові питання. Це може обмежувати активність громадян у процесі прийняття рішень. Водночас, трансформація суспільних цінностей і поступовий розвиток політичного плюралізму можуть сприяти зростанню громадянської активності.

Інший важливий аспект — вплив демократичних інструментів, таких як публічні консультації чи громадський бюджет, на формування довіри до інститутів влади. Згідно з Чабанною, прозорість і можливість реального впливу громадян на рішення підвищують легітимність влади та сприяють формуванню культури участі.

У наступних розділах описано практичний досвід Рівненської громади, який свідчить, що інструменти участі мають значний потенціал, але їхня результативність залежить від системного підходу, постійної комунікації та готовності влади враховувати думку громадян.

[13] Чабанна, Маргарита. "Громадянська участь у процесі прийняття політичних рішень на державному рівні як критерій демократичності політичного режиму." (2011).

1.3. Нормативно-правове регулювання партисипації громадян у Рівненській міській територіальній громаді

Москаленко Олена у своїх працях говорить про те, що в Україні значна увага приділена нормативно-правовій базі участі громадян. Авторка зазначає, що «*закони України, які регулюють діяльність місцевого самоврядування, закладають основи для використання громадянами права брати участь у процесах управління громадою. Однак проблема полягає у недостатньо детальній регламентації деяких інструментів, таких як електронні петиції чи громадські слухання*»[14].

Законодавство України водночас закріплює низку норм, що регулюють участь громадян у місцевому самоврядуванні:

1. **Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»** (1997). Цей закон визначає основи організації та діяльності місцевого самоврядування, зокрема принципи прозорості та підзвітності, а також права громадян на участь у вирішенні питань місцевого значення.
2. **Закон України «Про звернення громадян»** (1996). Регламентує порядок подання скарг, пропозицій чи заяв до органів влади. Цей механізм став основою для впровадження таких інструментів, як електронні петиції.
3. **Закон України «Про доступ до публічної інформації»** (2011). Забезпечує громадянам право на отримання інформації про діяльність органів влади, що є передумовою для ефективної участі.
4. **Конституція України** (1996). У статті 38 гарантується право громадян брати участь в управлінні державними справами та місцевим самоврядуванням.

[14] Москаленко Олена Андріївна. Нормативно-правові аспекти громадської участі в місцевому самоврядуванні: український контекст // *Юридичний вісник*. – 2020. – №2(18). – С. 17–23.

Окрім цих нормативних актів, ефективність участі забезпечується локальними документами, як-от статутами, положеннями про публічні консультації, бюджет участі тощо, що затверджуються органами місцевого самоврядування.

Публічні консультації в Рівненській міській територіальній громаді врегульовані Положенням «Про публічні консультації з громадськістю щодо питань, віднесених до компетенції Рівненської міської ради та її виконавчих органів». У травні 2023 року було ухвалено нову редакцію цього документа, яка суттєво оновила підходи до організації консультацій.

Ініціатором внесення змін виступила Рівненська міська рада, яка прагнула адаптувати процедуру публічних консультацій до сучасних викликів цифровізації та потреб громади. Одним із ключових нововведень стало передбачення використання платформи e-DEM для проведення консультацій. Це відповідає концепції електронної демократії, яка сприяє підвищенню доступності участі громадян завдяки цифровим інструментам.

Було спрощено процедуру ініціювання публічних консультацій, що може сприяти збільшенню кількості звернень від громадських організацій, мешканців та інших суб’єктів. Це вдосконалення відповідає принципам, викладеним у моделях «сходів участі» Шері Арнштейн, де розширення доступу до інструментів громадянської участі є одним із ключових елементів успішної демократії.

Також 17 жовтня 2024 року Президент України підписав Закон України «Про публічні консультації», який встановлює єдині стандарти проведення публічних консультацій на державному та місцевому рівнях, включаючи:

- Основні принципи, терміни, форми та строки консультацій.
- Коло суб'єктів, які можуть проводити консультації, та заінтересованих сторін.

- Порядок функціонування онлайн-платформи для консультацій.
- Відповідальність за порушення або непроведення консультацій.

Таким чином, закон стає фундаментом для впровадження нових стандартів участі громадян у публічному управлінні, сприяючи розвитку ефективної та прозорої демократії в Україні. Водночас, оновлене Положення про публічні консультації у Рівненській міській територіальній громаді відображає прагнення місцевої влади інтегрувати сучасні цифрові рішення, підвищити прозорість процесу прийняття рішень та сприяти активнішій взаємодії з громадянами.

Громадський бюджет (бюджет участі) в Рівненській територіальній громаді функціонує на основі Положення «Про громадський бюджет у місті Рівному», затвердженого у 2016 році. Цей нормативний акт неодноразово змінювався, щоб адаптувати механізми участі до сучасних вимог і забезпечити більшу прозорість та доступність. Крайня редакція Положення датована 2020 роком. Щороку з бюджету громади виділяється 10 млн грн для реалізації проєктів громадського бюджету. Ця сума розподіляється на різні категорії проєктів: малі, великі, «тверді», «м'які» та освітні. Проте з початком повномасштабного вторгнення реалізацію цього інструменту участі було призупинено.

Класифікація проєктів громадського бюджету згідно з Положенням:

1. **Малі проєкти** – мають обмеження у фінансуванні до 250 тис. грн. Це зазвичай проєкти, які спрямовані на вирішення локальних потреб громади.
2. **Великі проєкти** – фінансування таких проєктів може сягати 1 млн грн. Вони часто стосуються масштабних інфраструктурних змін або розвитку громадських просторів.

3. **«Тверді» проєкти** – зосереджені на покращенні благоустрою, облаштуванні громадських місць, а також капітальних видатках. Наприклад, будівництво майданчиків, реконструкція парків чи створення зон відпочинку.

4. **«М'які» проєкти** – спрямовані на разові події або ініціативи, які не передбачають матеріального результату (фестивалі, конкурси, освітні заходи). Їх максимальна вартість — 250 тис. грн, але загальна сума фінансування не повинна перевищувати 50% від бюджету малих проєктів.

5. **Освітні проєкти** – належність цих проєктів до «твердих» робіт дозволяє покращувати території освітніх закладів (шкіл, садочків, технікумів). Їх кількість обмежена: не більше 3 великих і 4 малих проєктів на рік. Для збереження балансу проєкти, які стосуються тієї ж території, не можуть подаватися два роки поспіль після визнання попереднього проєкту переможцем.

До прикладу, у США громадський бюджет застосовується на рівні штатів і окремих міст. Наприклад, у Нью-Йорку та Чикаго ця практика поєднує демократичні традиції з інноваційними підходами, такими як створення громадських рад і підтримка проєктів у сфері освіти та соціальної допомоги. Унікальність американської моделі полягає в її децентралізованості, що дозволяє враховувати локальні потреби громад.

Громадський бюджет відповідає рівню партнерства, де влада і громадяни спільно визначають пріоритети для використання ресурсів громади. Кароль Патеман у своїй концепції учасницької демократії стверджує, що такі механізми сприяють політичній освіті громадян і зміцненню громадянського суспільства. Крім того, використання категоризації проєктів, як у Рівному, свідчить про прагнення збалансувати інтереси різних груп населення, забезпечуючи рівні можливості для їхньої участі.

Електронні петиції в Рівненській міській територіальній громаді є одним із ключових інструментів громадянської участі, що забезпечує мешканцям можливість звертатися до органів місцевого самоврядування з пропозиціями, ідеями чи вимогами. Їх функціонування регулюється Положенням «Про порядок подання та розгляду електронних петицій», прийнятим Рівненською міською радою у 2016 році.

Після адміністративно-територіальної реформи та об'єднання міста Рівного з селищем Квасилів у 2020 році документ було оновлено, аби адаптувати його до нових умов функціонування громади. У новій редакції Положення було збережено основні принципи процедури подання петицій, але уточнено порядок їхньої обробки в умовах розширення громади.

Положення передбачає чітко визначену процедуру реєстрації, верифікації та подання електронної петиції:

1. **Авторство.** Хоча у тексті Положення не зазначено, хто може бути автором петиції, практика передбачає, що нею може бути будь-яка повнолітня особа, яка пройшла процедуру авторизації через систему BankID або цифровий підпис.

2. **Платформи.** До 2023 року Рівненська міська рада використовувала власну платформу «Керуємо містом разом» для збору петицій, але з 2023 року перейшла на загальнонаціональну платформу електронної демократії e-DEM. Ця зміна сприяла стандартизації процесу, підвищенню прозорості та доступності інструменту.

3. **Збір підписів.** Петиція вважається прийнятою до розгляду за умови збору необхідної кількості підписів. У Рівненській громаді це 250 підписів, що враховує розмір громади (приблизно 264 тисячі мешканців).

Електронні петиції на регіональному рівні в містах, областях або округах відіграють значну роль у залученні громадян до вирішення локальних

питань і формуванні політики. Міжнародний досвід свідчить, що локальні електронні петиції стають ефективним інструментом комунікації між громадянами та місцевими органами влади.

У **Франції**, наприклад, кожен департамент має платформу для подачі електронних петицій, які розглядаються регіональними радами. У місті Ніцца, завдяки петиціям, громадяни активно впливають на рішення щодо збереження парків і зелених зон. Петиція, яка зібрала необхідну кількість голосів, призвела до перегляду проєкту забудови історичного району.

У **Німеччині** електронні петиції широко використовуються на рівні земель. Наприклад, у Баварії мешканці через регіональні платформи можуть ініціювати петиції щодо транспортної інфраструктури, зокрема будівництва велодоріжок чи покращення громадського транспорту. Якщо петиція набирає достатню підтримку, вона розглядається земельними парламентами, а громадяни мають змогу взяти участь у слуханнях.

У **США** електронні петиції активно використовуються в містах, таких як Сіетл і Сан-Франциско, для вирішення місцевих питань. У Сіетлі, наприклад, петиції стали важливим механізмом у зміні політики щодо бездомності. Громадяни через електронну платформу домоглися перерозподілу міського бюджету для створення нових шелтерів. У Сан-Франциско петиції часто стосуються покращення екологічної ситуації та доступності громадського транспорту.

Електронні петиції є важливим засобом взаємодії між громадянами та місцевою владою, що відповідає концепції електронної демократії. Теоретичні моделі Кароль Патеман та Юрґена Габермаса підкреслюють, що такі

інструменти сприяють формуванню раціональної громадської дискусії, підвищенню прозорості влади та залученню громадян до процесів управління.

Громадські слухання як один із базових інструментів участі врегульовані статтею 21 чинного Статуту Рівненської міської територіальної громади. Згідно з ним, громадські слухання є формою безпосередньої демократії, що надає мешканцям можливість вносити пропозиції та обговорювати питання, які належать до компетенції місцевого самоврядування. Цей інструмент також виступає механізмом громадського нагляду за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Однак у нинішньому вигляді регламентація громадських слухань має обмеження:

1. **Територіальна обмеженість:** чинний Статут охоплює лише місто Рівне, що унеможливлює повноцінне використання інструменту мешканцями Квасилова.
2. **Відсутність регуляції процедур:** не зазначена процедура обрання головуючого та секретаря, специфіки проведення громадських слухань в умовах децентралізації та нових форматів, таких як електронні слухання.
3. **Складність з участю:** не визначено порядок делегації учасників, а також високі вимоги до кількості підписів і делегованих представників, що може ускладнити внесення пропозицій до порядку денного міськради.

Реалізація громадських слухань у Рівненській міській територіальній громаді стикається з низкою суттєвих проблем, що значно обмежують доступність цього інструмента для мешканців. Одна з основних перепон — неактуальний Статут громади, який залишається незмінним з 2008 року. Цей документ враховує лише місто Рівне та ігнорує інтереси селища Квасилів, яке приєдналося до громади у 2020 році в результаті реформи децентралізації. Унаслідок цього мешканці Квасилова фактично позбавлені права ініціювати

громадські слухання, що підриває принципи рівноправності в місцевому самоврядуванні.

Другою значною перешкодою є надмірно високі вимоги до збору підписів для ініціювання слухань. Чинне законодавство та нормативні акти громади встановлюють необхідність збору 1000 підписів мешканців для запуску процесу слухань. Але навіть цього недостатньо: для того, щоб внести пропозиції до порядку денного міської ради, потрібні додаткові 1000 підписів. Таким чином, загалом необхідно зібрати 2000 підписів, що є надмірно обтяжливим для громадян і ускладнює використання цього інструмента участі.

Не менш складним є і процес подання пропозицій за результатами громадських слухань. Після проведення слухань для розгляду пропозицій органом місцевого самоврядування мешканцям необхідно зібрати підписи щонайменше 100 осіб і подати їх до міської ради протягом трьох днів після оприлюднення результатів слухань. Додатково, якщо пропозиції подають учасники слухань, вони мають бути делеговані групою із 200 осіб. Щоб міська рада включила такі пропозиції до порядку денного сесії, учасники слухань повинні бути делеговані вже 1000 осіб.

Сукупність цих вимог створює надмірно високий бар’єр для участі мешканців у громадських слуханнях. Процес стає не лише трудомістким, а й практично недоступним для більшості громадян, які можуть не мати ані часу, ані ресурсів для виконання таких вимог. Це значно знижує потенціал громадських слухань як інструмента для реального впливу громади на процес прийняття рішень. Замість сприяння діалогу між владою і мешканцями, існуюча система фактично блокує залучення громадян, залишаючи їхні ідеї та пропозиції без належної уваги.

Юлія Молчанова у своїй статті «Громадські слухання як колективна форма участі членів територіальної громади»[15] висвітлює роль громадських слухань як важливого інструменту локальної демократії, що дозволяє громадянам висловлювати свою позицію та впливати на рішення органів місцевого самоврядування. У роботі наголошується на важливості нормативно-правового регулювання цього механізму для забезпечення прозорості та врахування громадської думки.

Дослідження підкреслює, що громадські слухання відіграють ключову роль у деліберативній демократії, оскільки забезпечують прямий діалог між владою та громадянами. Однак ефективність цих слухань залежить від низки факторів, таких як активність громадян, належна організація заходів та їхня інклюзивність. Авторка відзначає, що органи місцевого самоврядування часто не враховують потенціал громадських слухань через слабку нормативно-правову базу або недостатнє розуміння важливості цього інструменту.

Стаття також аналізує проблеми, які можуть виникати під час проведення слухань. Наприклад, складність процедур, обмеження у часі на виступи та дискусії, або технічні аспекти, які роблять процеси менш доступними для широких верств населення. У цьому контексті пропонується посилити навчання для громадян щодо їхніх прав і можливостей участі, а також створювати зрозумілі та зручні платформи для взаємодії з владою.

Громадські слухання, які є важливим інструментом залучення громадян до управлінських процесів, потребують розширення та адаптації до нових умов. Теоретичні підходи до деліберативної та учасницької демократії, а також використання цифрових технологій, можуть стати основою для оновлення процедур і сприяти розвитку громадянського суспільства в умовах децентралізації. Нині робоча група працює над новою редакцією Статуту

[15] Молчанова, Ю. Ю. "Громадські слухання як колективна форма участі членів територіальної громади." *Право і суспільство* 2 ч 2 (2018): 23-28.

Рівненської громади, де регулювання громадських слухань буде краще визначено та спрощено вимоги для участі.

РОЗДІЛ ІІ. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ В РІВНЕНСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

2.1. Аналіз функціонування публічних консультацій у Рівненській територіальній громаді

Публічні консультації є одним із ключових інструментів учасницької демократії, що дозволяє громадянам впливати на процес ухвалення рішень через обговорення актуальних питань із представниками влади. У Рівному публічні консультації офіційно запроваджені у 2019 році відповідно до положень Статуту територіальної громади міста та українського законодавства. Їхня ефективність залежить від багатьох чинників, включно з організацією, інформуванням громадян та врахуванням їхніх пропозицій.

Публічні консультації в Рівненській міській територіальній громаді регулюються як локальними нормативними актами, так і національним законодавством. Новий етап розвитку цього інструмента участі розпочався із прийняттям Закону України «Про публічні консультації» 20 червня 2024 року (законопроєкт №4254). Але у цьому дослідженні розглядані кейси з 2019 по 2023 рік.

Прийнятий Закон визначає обов’язковість проведення публічних консультацій при ухваленні будь-яких управлінських рішень на рівні держави та місцевого самоврядування. Він створює умови для більш активної участі громадян у процесах ухвалення рішень і забезпечення врахування їхніх інтересів.

Нормативно-правове регулювання громадської участі варте уваги. Наприклад, у Великобританії концепція «Neighbourhood Planning» дає змогу мешканцям безпосередньо впливати на процеси планування забудови та розвитку своїх населених пунктів. Відповідно до Закону про місцеве

планування, громадяни можуть організовувати слухання й подавати пропозиції, які мають бути враховані владою. У Канаді публічні консультації є невіддільною частиною процесу прийняття рішень на місцевому рівні. Наприклад, у Ванкувері вони активно використовуються для обговорення інфраструктурних проєктів.

Досвід цих країн показує, що успіх інструментів участі залежить від прозорості процедур, доступності інформації та широкого залучення громадськості. Рівненська громада може перейняти ці підходи, адаптувавши їх до своїх умов.

Публічні консультації у Рівненській громаді є інтегрованим механізмом громадянської участі, що охоплює такі складові:

1. **Громадські обговорення:** відкриті зустрічі, конференції, слухання.
2. **Опитування громадської думки:** анкетування, моніторинг, соціологічні дослідження.
3. **Електронні консультації:** обговорення на платформах електронної демократії (наприклад, **e-DEM**).

Цей інструмент є гнучким, оскільки дозволяє адаптувати формат взаємодії до конкретних потреб громади. Консультації тривають певний час, залучаючи різні сторони до діалогу та вироблення спільних рішень. Таким чином, публічні консультації відповідають рівню «партнерства» за Шері Арнштейн, створюючи можливості для співпраці між владою, громадськістю та експертами.

Функціонування публічних консультацій у Рівненській територіальній громаді стикається з низкою проблем, які обмежують їх ефективність як інструменту громадянської участі. Однією з основних проблем є низька зацікавленість з боку органів місцевого самоврядування у використанні цього механізму. Аналіз показує, що більшість консультацій ініціюються

громадськими організаціями. Зокрема, з 12 консультацій, проведених у період 2019–2021 років, 8 були організовані саме за ініціативою громадського сектору, тоді як органи місцевого самоврядування виступали ініціаторами лише у 4 випадках. Це свідчить про відсутність системного підходу до інтеграції публічних консультацій у процеси прийняття рішень на місцевому рівні.

Гончарук Анатолій (2019) наголошує, що «*однією з основних проблем публічних консультацій є недостатня активність громадян, обумовлена їх низькою інформованістю про проведення таких заходів*»[16]. У багатьох громадах публічні консультації зводяться до формального виконання вимог законодавства, що суттєво знижує їх ефективність. Автор рекомендує «*підвищити роль цифрових технологій у процесі проведення консультацій, зокрема створення спеціалізованих онлайн-платформ, які забезпечують зручний доступ до обговорень та голосування*».

Згідно з Положенням про публічні консультації, кожен структурний підрозділ міської ради зобов’язаний розробляти річний план консультацій. Проте, на практиці такі плани не складалися, що свідчило про відсутність системного підходу до використання цього інструменту. Крім того, Положення не передбачає обов’язковості проведення консультацій з громадськістю перед ухваленням рішень, що знижувало рівень участі громадян.

Ще однією проблемою було недотримання процедур, передбачених Положенням про публічні консультації. Хоча документ визначає необхідність складання щорічних планів консультацій кожним структурним підрозділом міської ради, такі плани не розробляються. Як наслідок, консультації проводяться спонтанно, без чіткого планування чи узгодженого графіка.

[16] Гончарук Анатолій Вікторович. Ефективність публічних консультацій в умовах децентралізації: проблеми та перспективи // *Наукові записки з публічного управління*. – 2019. – №4(12). – С. 45–51.

Відсутність системного підходу знижує рівень довіри громадян до цього інструменту.

Тематично публічні консультації у Рівненській громаді за 2019-2021 роки охоплюють широкий спектр питань, зокрема екологію, стратегічні рішення, управління комунальними закладами, молодіжну політику та безпеку (Таб.1.2) У цей період найбільше консультацій стосувалося екології (4 консультації), стратегічних рішень (3 консультації) і комунальних закладів (2 консультації).

Таблиця 2.1

Тематична структура консультацій у Рівненській громаді (2020–2021)

Тематика	**Кількість консультацій**
Екологія	4
Стратегічні рішення	3
Комунальні заклади	2
Молодіжна політика	1
Безпека	1

Дослідження показало, що пропозиції мешканців враховувалися у 8 із 12 проведених консультацій. Наприклад, рекомендації, розроблені Коаліцією «Реанімаційний Пакет Реформ» щодо безпеки дорожнього руху, були включені до роботи Координаційної ради з безпеки дорожнього руху.

Однак, у 4 випадках відсутність документів, що підтверджують врахування пропозицій, не дозволяє оцінити ефективність консультацій. Такі проблеми вказують на необхідність підвищення прозорості та документального супроводу процесу.

У Рівненській громаді звіти за результатами консультацій публікувалися переважно для тих, що ініціювалися громадськими організаціями. Ці

документи містять інформацію про тематику консультацій, кількість учасників і рекомендації, що були напрацьовані. Однак звіти про консультації, ініційовані владою, часто відсутні, що ускладнює оцінку впливу цих ініціатив на ухвалені рішення.

Наприклад, консультація щодо Плану цифрової трансформації Рівного, проведена у 2020 році за ініціативи громадських організацій, зібрала 94 учасників. Результатом стало напрацювання чіткого робочого плану, який враховував пропозиції як експертів, так і мешканців.

Крім того, Положення про публічні консультації не передбачає обов'язковості їх проведення. Органи місцевого самоврядування могли ухвалювати рішення без попереднього обговорення з громадськістю, що суперечить принципам учасницької демократії. Це створювало ситуацію, коли консультації залишаються формальним інструментом, який використовується лише за необхідності.

Положення про публічні консультації у Рівненській громаді передбачає використання різноманітних форм залучення громадян. У практиці ці форми включали опитування (онлайн і офлайн), зустрічі з експертами та зацікавленими сторонами, тренінги, семінари, брифінги й презентації. Ініціатори консультацій часто застосовували кілька форм одночасно для досягнення максимального охоплення аудиторії.

Однією з проблем публічних консультацій у Рівненській громаді є обмежений доступ до повної інформації. Наприклад, до 2023 року інформацію про консультації публікували на сайті міської ради, проте там часто не вказували дати заходів, терміни подачі пропозицій і дані для зворотного зв'язку.

Окремо слід відзначити нерівномірність використання офіційних платформ для проведення консультацій. Використання неформальних методів, таких як опитування через Google-форми чи соцмережі, має певні переваги в охопленні, але не гарантує прозорості процесу, оскільки

анонімність респондентів і відсутність чітких процедур можуть призвести до зниження довіри до результатів.

Важливу роль відіграє інтеграція e-DEM у процес публічних консультацій. Зокрема, у 2023 році громада почала використовувати цю платформу, де громадяни можуть брати участь в обговореннях або подавати пропозиції. Втім, ефективність цього інструмента в громаді ще не оцінена, оскільки консультації на платформі не проводилися через технічні чи організаційні труднощі.

Аналіз публічних консультацій у Рівненській громаді через модель Арнштейн дозволяє оцінити рівень залучення громадян у процес прийняття рішень і виявити ключові проблеми й обмеження (Рис 2.2).

Рисунок 2.2.

Модель «Сходи участі» Шері Арнштейн є потужним інструментом для аналізу ефективності публічних консультацій у Рівненській громаді. Вона дозволяє оцінити рівень залучення громадян у процес прийняття рішень і виявити ключові проблеми й обмеження.

Маніпуляція – на цьому рівні участь громадян є суто формальною. У Рівному публічні консультації регламентовані Положенням, і мешканці мають змогу подавати пропозиції. Проте, в окремих випадках, зокрема під час консультацій щодо містобудівної документації, інформація про слухання була недостатньо доступною, а громадяни не завжди мали реальну можливість впливати на результати. Це свідчить про елементи маніпуляції в деяких процесах.

Рівень **терапії** виявляється у випадках, коли консультації проводяться переважно для створення вигляду залучення громадськості без реальної можливості впливу. Наприклад, консультації щодо екології часто обмежувалися збором формальних пропозицій, які потім не враховувалися у підсумкових рішеннях.

На рівні **інформування** громадянам надають базову інформацію про процеси консультацій. У Рівному це відбувається через сайт міської ради та платформу e-DEM, але інформація часто є неповною. Наприклад, у деяких випадках мешканці не могли дізнатися про конкретні терміни проведення консультацій чи механізми подачі пропозицій, що ускладнювало участь.

Більшість публічних консультацій у Рівненській громаді відповідають рівню **консультацій**. Громадяни мають змогу подавати пропозиції через різні канали, такі як опитування чи зустрічі з експертами. Однак, як свідчить практика, далеко не всі пропозиції враховуються, що ставить під сумнів реальну ефективність цього інструмента.

Рівень умиротворення включає ситуації, коли влада формально бере до уваги думку громадян, але фактично не зобов’язується змінювати своє

рішення. Наприклад, результати консультацій, ініційованих громадськими організаціями, часто оприлюднюються, але звіти влади містять лише загальні формулювання, без конкретних дій.

Партнерство передбачає спільне ухвалення рішень. У Рівному такі приклади є рідкісними. Одна з успішних ініціатив — консультація щодо Плану цифрової трансформації Рівного у 2020 році, коли громадські організації, експерти й влада спільно напрацьовували рекомендації та план дій.

Такі «сходи участі» як делегування повноважень та контроль громадян не спостерігаються у випадку публічних консультацій у Рівненській громаді.

Таким чином, проблеми реалізації публічних консультацій у Рівненській територіальній громаді мають комплексний характер. Вони охоплюють як організаційні, так і нормативні аспекти, що обмежують ефективність цього інструменту. Для їх вирішення необхідно розробити заходи, спрямовані на підвищення прозорості, посилення зобов'язань місцевої влади та популяризацію консультацій серед громадян. З новим прийнятим Законом місцеве самоврядування зобов'язане ввести такі зміни.

2.2. Практика залучення громадян до місцевої політики через громадський бюджет

Громадський бюджет у Рівненській громаді став важливим інструментом участі громадян у розподілі частини бюджетних коштів й одним із найбільш затребуваних інструментів участі громадян у формуванні місцевої політики. Упродовж років цей механізм продемонстрував активність мешканців, їхню зацікавленість у вирішенні місцевих проблем та реалізації ідей, які стосуються освіти, культури, спорту та благоустрою.

Від моменту його впровадження у 2016 році до 2021 року спостерігалося постійне зростання як кількості поданих проєктів, так і залученості мешканців

до голосування. Так, якщо на початковому етапі голосували лише близько 1% населення громади, то у 2021 році цей показник досяг 10%. Це свідчить про поступове зростання довіри до цього інструмента та його популяризацію серед жителів громади.

За цей період було подано **319 проєктів** на загальну суму **165 млн грн**, серед яких перемогли 64 проєкти.

Проте, з початком повномасштабного російського вторгнення у 2022 році функціонування громадського бюджету зазнало значних змін. Постанова Кабінету Міністрів України №590 обмежила витрачання коштів місцевими органами влади лише на критично важливі потреби: оборону, цивільний захист, підтримку громадського порядку та забезпечення життєдіяльності населення. У зв'язку з цим реалізація проєктів-переможців 2021 року була призупинена, а новий цикл бюджету участі у 2022 році так і не розпочався.

Ця ситуація вимагає адаптації громадського бюджету до нових реалій. Зокрема, для відновлення його функціонування необхідно змінити пріоритети фінансування, включивши до категорій проєктів ініціативи, що стосуються безпеки, гуманітарної допомоги, відновлення критичної інфраструктури та підтримки соціально вразливих груп. Оновлення Положення та впровадження цільових програм є ключовими умовами для перезапуску бюджету громадських ініціатив.

За 2019–2021 роки найбільше проєктів стосувалося сфери освіти (76 проєктів), комунального господарства (74), культури (53) та спорту (38) (Рис. 2.3.)

Рисунок 2.3.

Участь мешканців у голосуванні за проєкти громадського бюджету свідчить про його популярність.

- У 2016 році проголосувало 2150 мешканців (1% населення).
- У 2021 році ця цифра зросла до 23 416 осіб (10% населення).

Збільшення кількості голосуючих зумовлене зручністю онлайн-голосування через платформу, яка дозволяє авторизацію за допомогою BankID, а також інформаційними кампаніями міської ради та громадських організацій, які популяризують громадський бюджет через тренінги та вебінари.

Серед 64 переможців:

- 34 проєкти реалізовано повністю.
- 30 залишаються на стадії реалізації через воєнний стан.

Значна частина реалізованих проєктів стосується освіти (11), комунального господарства (7), культури (5), охорони здоров’я (6). Наприклад, завдяки

громадському бюджету було створено парк історичної реконструкції "Оствиця", який став популярним серед мешканців і туристів.

Однак із 319 поданих проєктів 36 було відхилено через невідповідність Положенню про громадський бюджет, тому що значною перешкодою стала недостатня обізнаність частини громадян щодо вимог і процедур подання проєктів. Проведення навчальних семінарів, вебінарів і консультацій могло б значно зменшити кількість відхилених заявок та підвищити ефективність використання громадського бюджету в майбутньому.

Переваги громадського бюджету

1. **Прозорість і підзвітність:** громадський бюджет створює прозорий механізм розподілу коштів. Кожен мешканець має змогу запропонувати проєкт і відстежувати його реалізацію. Це відповідає принципам **демократичного врядування**, які підкреслюють важливість підзвітності органів влади перед громадою.
2. **Рівність можливостей:** завдяки зручності подання проєктів і голосування через платформу, громадський бюджет надає рівні шанси всім мешканцям громади, незалежно від їхнього соціального чи економічного статусу.
3. **Підтримка інноваційних ідей:** рівненська громада стала першопрохідцем у впровадженні категорій, як-от бюджет озеленення, що дозволяє реалізовувати проєкти зі сталого розвитку.

Виклики, з якими стикається реалізація громадського бюджету в Рівненській територіальній громаді, відображають складнощі, характерні для впровадження інструментів участі у кризових умовах. Зокрема, однією з головних проблем стала зупинка реалізації багатьох проєктів через початок повномасштабного вторгнення у 2022 році. Більшість ініціатив, що перемогли у конкурсах 2021 року, залишаються на стадії реалізації, оскільки їхнє впровадження було заплановано на 2022 рік. Ця ситуація підкреслює важливість

адаптації процедур громадського бюджету до кризових умов, включаючи створення механізмів для реалізації найнеобхідніших проєктів навіть у складні періоди.

Ще одним викликом стала зростаюча конкуренція між поданими ініціативами, що пов’язано зі збільшенням активності громадян. Кількість голосуючих щороку зростає, що вимагає від авторів проєктів не лише якісної підготовки ідей, а й активної мобілізації підтримки мешканців. Це створює додаткове навантаження на ініціаторів, оскільки перемога залежить від здатності залучити якомога більше голосів.

Модель «сходи участі» Шері Арнштейн пропонує оцінювати рівень участі громадян у процесах ухвалення рішень через ієрархію залучення. Ця модель включає вісім рівнів, які можна адаптувати для аналізу громадського бюджету у Рівненській міській територіальній громаді, використовуючи наявну інформацію (Рис. 2.4.).

Рисунок 2.4.

Інформування – на цьому рівні влада повідомляє громадян про правила, етапи й результати громадського бюджету. Рівень інформування в Рівному досить високий: міська рада регулярно проводить інформаційні кампанії та публікує дані про перебіг конкурсу. Проте інформація про реалізацію проєктів, особливо після 2021 року, є обмеженою.

На рівні **консультації** громадяни можуть висловлювати свої пропозиції й подавати проєкти. У Рівному цей аспект працює досить ефективно: щороку мешканці подають значну кількість проєктів (319 проєктів за 2019–2021 роки), що свідчить про зацікавленість у процесі. Однак після відбору й голосування вплив громадян на етапі реалізації залишається обмеженим.

Умиротворення означає надання громадянам видимості участі без суттєвого впливу. Певною мірою цей рівень можна застосувати до процесу реалізації проєктів, адже після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році багато проєктів-переможців так і залишилися нереалізованими, а про їхній статус громадян часто не інформували.

Рівень **партнерства** передбачає спільне ухвалення рішень між громадянами та владою. У рамках громадського бюджету Рівного партнерство частково реалізується через навчання майбутніх авторів проєктів і консультації щодо підготовки заявок. Однак на етапі голосування й реалізації взаємодія є односторонньою.

Інші рівні для громадського бюджету відсутні у Рівненській громаді. Таким чином, виклики цього інструменту потребують уваги до питань адаптації механізмів у кризових умовах, підвищення прозорості процедур та підтримки ініціаторів, щоб забезпечити максимальну ефективність важливого інструменту громадянської участі.

2.3. Аналіз громадських слухань у Рівненській міській територіальній громаді (2021–2023)

Протягом аналізованого періоду — одного року до початку повномасштабного російського вторгнення (2021) та двох років активної фази війни (2022–2023) — у Рівненській міській територіальній громаді було проведено 7 громадських слухань та обговорень. Усі вони були ініційовані міською радою та стосувалися містобудівної документації або оцінки впливу на довкілля.

Ці слухання були організовані відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» та Закону «Про оцінку впливу на довкілля», а також постанов Кабінету Міністрів України, що регламентують порядок їх проведення. Формальний підхід до організації слухань забезпечує відповідність законодавству, проте не завжди сприяє їх доступності для громадян.

Громадські слухання у громаді мають вузьке тематичне спрямування, зосереджуючись переважно на технічних аспектах містобудування та екології. Інші важливі питання громади, такі як бюджет, соціальні програми чи стратегічне планування, залишаються поза межами цього інструмента.

Інформація про слухання часто є обмеженою. На офіційному сайті Рівненської міської ради існує розділ «Громадські слухання та обговорення», однак він не містить архіву проведених слухань чи детальних звітів. Анонси розміщуються на сайтах окремих управлінь, а результати можуть бути доступні лише в друкованих ЗМІ або на Facebook-сторінках відповідних структур.

Мешканці громади стикаються з низкою перешкод, які знижують ефективність цього інструмента. Високі адміністративні бар’єри, відсутність актуального Статуту та низька прозорість процедури є ключовими проблемами, що обмежують участь громадян. Як показують дані, участь

мешканців у слуханнях є мінімальною, а їхні пропозиції рідко враховуються у підсумкових рішеннях.

Ці виклики корелюють із моделлю участі, запропонованою Шері Арнштейн у «сходах громадянської участі». У Рівненській громаді слухання здебільшого перебувають на рівні «інформування» або «консультації», що передбачає односторонню комунікацію з громадянами (Рис. 2.5.). Відсутність реальних механізмів впливу громади на прийняття рішень свідчить про необхідність удосконалення цього інструмента.

Рисунок 2.5.

Розглянемо ефективність громадських слухань у Рівненській МТГ через призму «Сходів участі».

Більшість громадських слухань у Рівному (2021–2023) відповідали **рівню інформування.** Громадян повідомляли про організацію слухань через

оголошення на сайті чи в ЗМІ, але не забезпечували належного механізму зворотного зв’язку.

Рівень консультації – в окремих випадках мешканцям дозволяли висловлювати свої думки під час слухань, наприклад, у питаннях містобудування чи екології. Проте їхні пропозиції здебільшого не були враховані в остаточних рішеннях, що знижує ефективність консультацій як інструмента участі.

Партнерські практики в Рівненській громаді є винятковими. Наприклад, консультація 2020 року щодо Плану цифрової трансформації включала тренінги та активне обговорення із громадськістю, що є прикладом більш тісної співпраці.

Однак, делегування повноважень і контроль громадян у рамках громадських слухань у Рівному практично не зустрічаються. Високі вимоги до ініціювання слухань (1000 підписів) і складність процедур обмежують можливості громадянського впливу.

2.4. Проблеми й переваги використання інструменту електронних петицій у Рівненській громаді

Електронні петиції є важливим інструментом громадянської участі, що дозволяє мешканцям напряму впливати на процес прийняття рішень у місцевому самоврядуванні. Відповідно до концепції деліберативної демократії Юрґена Габермаса, такі інструменти сприяють створенню простору для публічного обговорення суспільно важливих питань, водночас підвищуючи підзвітність та прозорість влади. У цьому контексті, аналіз функціонування електронних петицій у Рівному є актуальним для оцінки ефективності цього

механізму в місцевому самоврядуванні, особливо в умовах сучасних викликів, включаючи повномасштабне вторгнення Росії в Україну.

Згідно з теорією учасницької демократії Кароль Патеман (*«Participation and Democratic Theory»*), такі інструменти, як електронні петиції, сприяють розвитку демократичного врядування, підвищують легітимність рішень влади та зміцнюють соціальний капітал громади. Модель «сходів участі» Шері Арнштейн також є релевантною для аналізу цього механізму. Електронні петиції відповідають рівню «консультації», оскільки влада зобов'язується розглядати пропозиції громадян, але прийняття остаточного рішення залишається за органами самоврядування.

У Рівненській територіальній громаді електронні петиції мають такі особливості:

1. Електронні петиції подаються через платформу «Єдина система місцевих петицій» e-DEM, яка інтегрована з іншими цифровими сервісами громади.
2. Для подання або підписання петиції громадяни авторизуються через BankID або цифровий підпис.
3. Для розгляду петиції необхідно зібрати не менше 250 підписів. Ця кількість визначена відповідно до чисельності населення громади (приблизно 264 тисячі осіб).
4. Рівняни мають 45 днів на підтримку петиції.
5. Після збору підписів петиція має бути розглянута невідкладно, а відповідь на неї оприлюднюється протягом 19 днів.
6. Петиції, що не набрали достатньої кількості голосів, розглядаються як звернення громадян відповідно до законодавства.

Протягом 2021–2023 років на платформі e-DEM було опубліковано 151 петицію. З них 38 набрали необхідну кількість голосів для розгляду.

Тематичний аналіз показав, що найбільше петицій стосувалося питань благоустрою (урбаністики), а найменше – освіти (всього 1 петиція). Ще 35 петицій були пов'язані з соціальною сферою, 8 бюджетом, 4 — з транспортом і 3 — з екологією (Рис. 2.6).

Рисунок 2.6.

Згідно з теорією деліберативної демократії Юрґена Габермаса, такі інструменти, як електронні петиції, мають не лише забезпечувати доступ громадян до участі, але й сприяти діалогу між владою та суспільством. Однак аналіз електронних петицій у Рівному демонструє, що їхня результативність залишається обмеженою. Попри обов’язковість розгляду петицій, значна частина з них не призводить до ухвалення рішень або реалізації конкретних ініціатив (Таб. 2.2).

Аналіз показує, що локальні питання отримують позитивну відповідь значно частіше, ніж масштабні проєкти, які потребують розробки стратегій та значного фінансування.

Таблиця 2.2

Реакція на петиції за рівнем складності (2022–2023 роки)

Категорія петицій	**Кількість поданих**	**Розглянуто позитивно**	**Відкладено або відхилено**
Локальні інфраструктурні	35	25 (71%)	10 (29%)
Системні та масштабні	20	5 (25%)	15 (75%)
Соціальні та культурні	13	8 (62%)	5 (38%)

У дослідженні Онопенко Валентина аналізується феномен електронних петицій як сучасного інструменту участі. Автор зазначає, що «*електронні петиції є доступним і зручним механізмом для громадян, але їх практичний вплив на рішення влади часто обмежується браком належної регламентації*»[17]. В умовах Рівненської громади це проявляється у невідповідності між кількістю поданих петицій та кількістю розглянутих та реалізованих пропозицій.

Аналіз відповідей на петиції у Рівненській територіальній громаді у другій половині 2022 — 2023 років свідчить про наявність певних тенденцій:

1. **Обґрунтування «не на часі».** Влада часто аргументує відмову в реалізації пропозицій відсутністю планів, бюджетних коштів або неможливістю виконання запитів в умовах воєнного стану.
2. **Селективність у розгляді.** Більш масштабні ініціативи, які вимагають комплексного підходу, залишаються невиконаними, тоді як локальні питання, наприклад, встановлення світлофорів чи дорожніх знаків, вирішуються частіше.

[17] Онопенко Валентин Анатолійович. Електронні петиції як інструмент громадської участі: досвід України // *Електронне врядування в Україні*. – 2022. – №1(7). – С. 59–65.

3. **Запрошення до діалогу.** Ініціаторів петицій інколи запрошують на засідання, слухання чи інші заходи, що свідчить про прагнення до комунікації, але не завжди веде до результату.

Деліберативна демократія передбачає, що влада має обґрунтовувати свої рішення і вести відкритий діалог із громадянами. Однак у випадку Рівненської громади часто спостерігається формальність у розгляді петицій: хоча ініціатори отримують запрошення на слухання, більшість масштабних ініціатив відхиляють через брак ресурсів чи пріоритетів. Це підриває довіру до механізму петицій як інструменту участі.

Водночас, теорія суспільного вибору (Buchanan & Tullock, 1958)[18] пояснює, як органи влади ухвалюють рішення, керуючись власними пріоритетами та ресурсними обмеженнями. У випадку Рівненської громади влада частіше реагує на ініціативи, які потребують менших витрат і не виходять за межі поточних програм (Таб. 2.3). Це можна пояснити прагненням знизити ризики та забезпечити видимі результати.

Таблиця 2.3.

Реакція на петиції за рівнем складності (2022–2023 роки)

Категорія петицій	**Кількість поданих**	**Розглянуто позитивно**	**Відкладено або відхилено**
Локальні інфраструктурні	35	25 (71%)	10 (29%)
Системні та масштабні	20	5 (25%)	15 (75%)

[18] Кузьменко, Валерій. "Теорія суспільного вибору: ретроспективний аналіз у контексті транзитивної економіки." (2004).

Категорія петицій	Кількість поданих	Розглянуто позитивно	Відкладено або відхилено
Соціальні та культурні	13	8 (62%)	5 (38%)

Аналіз показує, що локальні питання отримують позитивну відповідь значно частіше, ніж масштабні проєкти, які потребують розробки стратегій та значного фінансування.

Згідно з наявними даними, електронні петиції в Рівному демонструють значну залежність їхньої результативності від доступності інформації про них. Наприклад, на новинних сайтах Рівного було оприлюднено інформацію про 45 петицій, з яких 29 набрали необхідну кількість підписів і були розглянуті. Натомість на офіційному сайті Рівненської міської ради серед 98 петицій лише 8 отримали підтримку у 250 голосів. Тобто чим більша видимість у медіапросторі, тим більші шанси петиції на успіх. Петиції, оприлюднені на новинних сайтах, частіше досягають необхідної кількості підписів порівняно з тими, що опубліковані лише на офіційному сайті. Це підтверджує припущення про важливість широкої публічної підтримки та доступу до інформації, що узгоджується із моделлю «сходів участі» Шері Арнштейн, де інформаційна прозорість є фундаментом для подальших рівнів залучення громадян. Недостатня комунікація обмежує можливість громадян долучатися до демократичних процесів.

Після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, кількість петицій, створених у Рівному, зросла: було зареєстровано 106 петицій, з яких 31 набрала необхідну кількість підписів. Перші петиції

воєнного періоду стосувалися фінансування добровольчих формувань територіальної громади, що свідчить про адаптацію інструменту до актуальних умов.

Проте більшість петицій цього періоду стосувалася традиційних тем: благоустрою, соціальної політики, перейменування вулиць, зменшення тарифів тощо. Це підтверджує універсальність електронних петицій як інструменту для вирішення як нагальних, так і довгострокових питань.

Таким чином, електронні петиції у Рівному є важливим інструментом участі громадян, який сприяє прозорості місцевої влади. Впровадження платформи e-DEM значно покращило доступ до цього механізму. Мешканці громади бачать в електронних петиціях ефективний засіб комунікації. Відповідно до теорії учасницької демократії (Кароль Патеман), такий інструмент створює можливості для прямої участі громадян у прийнятті управлінських рішень і сприяє формуванню активної громадянської позиції. Водночас для підвищення ефективності необхідно вдосконалити процедуру зворотного зв’язку та посилити врахування пропозицій громадян у реальних рішеннях. Це відповідає концепціям цифрової та учасницької демократії, підкреслюючи важливість інтеграції новітніх технологій у процеси місцевого самоврядування.

Однак аналіз також виявляє низку проблем, які знижують ефективність цього інструменту.

Однією з основних проблем є брак зворотного зв’язку: складність відстеження результатів вирішення проблем, порушених у петиціях. Хоча всі петиції, які набрали необхідну кількість підписів, офіційно розглядаються, відповіді на них часто залишаються формальними.

Інша складність полягає у тому, що масштабні та стратегічні питання, порушені в петиціях, часто отримують формальні відповіді без реальної

перспективи їх вирішення. Наприклад, петиції, які потребують значних фінансових ресурсів чи системних змін (наприклад, створення нових парків або змін у транспортній інфраструктурі), зазвичай залишаються без подальшого впровадження.

Модель «сходи участі» Шері Арнштейн може бути ефективно застосована для аналізу роботи інструмента електронних петицій у Рівненській громаді. З огляду на отримані дані, можна оцінити рівень участі громадян у цьому процесі, використовуючи різні рівні цієї моделі: від мінімальної участі до повного делегування повноважень (Рис. 2.7.).

Рисунок 2.7.

Інформування – рівень інформування частково відповідає поточній ситуації. Громадян повідомляють про можливість подачі петицій через

офіційні платформи та вебсайти. Проте доступ до інформації про вже подані петиції та їх результати залишається обмеженим. Як показує статистика, на новинних сайтах інформація про петиції більш доступна, ніж на офіційному порталі, що впливає на їхню результативність.

Консультація – електронні петиції в Рівному частково відповідають рівню консультації, оскільки мешканці мають можливість подавати пропозиції та отримувати відповіді. Проте в багатьох випадках відповіді влади є формальними і містять загальні формулювання на кшталт: «питання буде передано до профільної комісії». Це знижує реальну ефективність консультацій.

Рівень **умиротворення** може бути застосований до випадків, коли петиції розглядаються, але реальні рішення з них або не приймаються, або затримуються. Наприклад, деякі петиції, що стосувалися стратегічних питань, отримували відповіді без конкретних дій. Це створює видимість участі, але реальний вплив громадян обмежений.

На рівні **партнерства** влада та громадяни спільно працюють над вирішенням проблем. Хоча цей рівень для електронних петицій у Рівному ще не досягнуто, приклади з інших громад (де після подання петицій створюються робочі групи) можуть стати моделлю для вдосконалення.

Інші рівні для електронних петиції відсутні у Рівненській громаді.

РОЗДІЛ ІІІ. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ

3.1. Рекомендації для вдосконалення системи публічних консультацій у Рівненській міській територіальній громаді

В літературі є багато прикладів, які можна використати для покращення інструментів партисипації. Водночас дослідниця Карпова Ірина пропонує застосовувати «*гібридний підхід до публічних консультацій, що поєднує традиційні офлайн-обговорення та онлайн-форми участі».* Це дозволить залучити більше людей, особливо молодь, яка активно використовує цифрові засоби комунікації[19].

Організація навчальних заходів для представників влади

Щоб підвищити ефективність використання публічних консультацій, необхідно регулярно проводити тренінги та семінари для представників місцевої влади. Такі заходи сприятимуть усвідомленню важливості консультацій як інструмента залучення громадян і допоможуть уникнути помилок у їх організації. Громадські організації, що спеціалізуються на питаннях демократії та участі громадян, можуть стати партнерами в підготовці та проведенні таких навчань.

Складання та публікація річних планів публічних консультацій

Кожен структурний підрозділ міської ради повинен щорічно складати плани проведення консультацій, що сприятиме їхньому системному впровадженню. Ці плани мають бути загальнодоступними та публікуватися на офіційному вебсайті громади. Це дозволить громадянам заздалегідь ознайомитися з тематикою консультацій і підготувати свої пропозиції.

---

[19] Карпова Ірина Миколаївна. Громадянська партисипація в Україні: виклики та можливості в умовах цифровізації // *Соціум і влада*. – 2021. – №6(32). – С. 22–29.

Оновлення нормативної бази

Необхідно внести зміни до Положення про публічні консультації, щоб воно відповідало новоприйнятому закону. Це включає додачу обов'язкових положень щодо проведення консультацій з питань, які мають значний вплив на громаду: консультації, пов'язані з бюджетом, змінами до інфраструктури, реалізацією стратегічних програм та інших важливих для громади рішень.

Створення окремого підрозділу для координації інструментів участі

Ефективна робота публічних консультацій потребує чіткої координації. У структурі міської ради варто створити окремий підрозділ, відповідальний за адміністрування інструментів участі, включаючи публічні консультації. У кожному структурному підрозділі ради необхідно призначити відповідальних осіб для координації цієї роботи.

Інформування мешканців через різні канали комунікації

Для забезпечення широкого доступу до інформації про публічні консультації потрібно використовувати різні канали комунікації: офіційний сайт громади, соціальні мережі, пости від лідерів думок, інформаційні стенди, радіо та друковані ЗМІ. Регулярне оприлюднення інформації про заплановані та проведені консультації сприятиме кращій поінформованості мешканців.

Інформаційні кампанії для популяризації публічних консультацій

Щоб залучити більше громадян, необхідно проводити постійні інформаційні кампанії. Вони можуть включати відеоролики, постери, вебінари та інтерактивні заходи, що пояснюватимуть переваги участі в консультаціях і процедуру подачі пропозицій.

Забезпечення зворотного зв'язку з мешканцями

Мешканці громади мають отримувати чітку інформацію про результати публічних консультацій. Це може бути реалізовано через публікацію звітів, де

детально описано, які пропозиції були враховані та які заходи заплановано вжити. Такий підхід підвищить довіру до консультацій і влади загалом.

Моніторинг та аналіз процесів публічних консультацій

Постійний моніторинг процесів публічних консультацій дозволить виявляти недоліки та знаходити шляхи їх усунення. Для цього доцільно впровадити регулярний аналіз ефективності консультацій із залученням зовнішніх експертів і громадських організацій.

Для підвищення ефективності публічних консультацій у Рівненській громаді необхідно впровадити комплексні зміни, спрямовані на підвищення прозорості, регулярного залучення громадян та вдосконалення координації. Виконання цих рекомендацій забезпечить кращу інтеграцію мешканців у процеси ухвалення рішень і сприятиме розвитку місцевої демократії.

3.2. Рекомендації для перезапуску громадського бюджету в Рівненській громаді

Адаптація до сучасних умов

Повномасштабне вторгнення Росії значно вплинуло на фінансові пріоритети громад. Тому громадський бюджет має бути адаптований до актуальних потреб, зокрема через перегляд напрямків, які можуть отримувати фінансування. Ця адаптація дозволить зберегти функціональність інструмента, навіть за обмежених ресурсів.

Вивчення досвіду інших громад

Одним із перших кроків для перезапуску громадського бюджету в Рівненській громаді є аналіз досвіду інших українських громад, які змогли адаптувати цей інструмент до умов воєнного часу. Наприклад, у Києві та Львові громадський бюджет продовжує функціонувати завдяки переорієнтації

пріоритетів на критичні потреби, такі як відновлення інфраструктури та підтримка соціальних ініціатив. Вивчення найкращих практик допоможе уникнути поширених помилок і використати перевірені підходи для ефективного управління.

Конкретизація сфер фінансування

Нові умови вимагають чіткого визначення пріоритетних напрямків, які можуть фінансуватися через громадський бюджет. Серед них:

- **Оборона:** підтримка місцевої тероборони або закупівля необхідного обладнання.
- **Гуманітарна допомога:** забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО).
- **Відновлення інфраструктури:** ремонт критичних об'єктів, таких як дороги, системи водопостачання, електромережі.
- **Енергетична ефективність та екологічна стійкість:** підтримка проєктів із розвитку відновлюваних джерел енергії чи зменшення викидів.
- **Інтеграція ВПО:** сприяння їхньому включенню у соціальне, економічне та культурне життя громади.

Чітка конкретизація сфер фінансування допоможе уникнути плутанини під час подачі проєктів і дозволить авторам краще відповідати на потреби громади.

Оновлення нормативної бази

Для відповідності новим умовам необхідно переглянути та оновити такі документи:

- **Положення про громадський бюджет:** внести зміни, які відображатимуть нові критерії для подачі й оцінювання проєктів.

- **Цільову програму:** забезпечити інтеграцію нових пріоритетів, таких як енергетична безпека та підтримка соціально вразливих категорій населення.

Нормативна база має бути максимально прозорою та зрозумілою для мешканців громади.

Забезпечення звітування

Для збереження довіри громадян необхідно забезпечити прозоре звітування щодо реалізації проєктів громадського бюджету. Це передбачає:

- Регулярну публікацію звітів про стан реалізації проєктів на офіційному вебсайті громади.
- Організацію публічних зустрічей або консультацій для обговорення проміжних результатів.

Звітність підвищить підзвітність влади та дозволить мешканцям відслідковувати прогрес реалізації проєктів.

Рівномірний розподіл коштів

У нових умовах важливо забезпечити справедливий і рівномірний розподіл бюджетних коштів між різними сферами фінансування. Наприклад, однакова увага має приділятися як гуманітарним ініціативам, так і відновленню інфраструктури. Це сприятиме рівномірному розвитку громади та покриттю основних потреб мешканців.

Для успішного перезапуску громадського бюджету Рівненська громада має врахувати нові реалії воєнного часу та потреби мешканців. Застосування найкращих практик інших громад, чітке визначення пріоритетів, оновлення нормативної бази та прозоре звітування створять умови для ефективного функціонування цього інструмента навіть у складних умовах.

3.3. Рекомендації для вдосконалення інструмента громадських слухань

Громадські слухання у Рівненській міській територіальній громаді потребують суттєвого доопрацювання як у нормативно-правовій, так і в організаційній площині. Ефективна імплементація цього інструмента місцевої демократії вимагає чітких правил, прозорості процедур та створення умов для активної участі громадян.

Оновлення нормативно-правової бази

Один із ключових викликів полягає в застарілості Статуту громади, прийнятого ще у 2008 році. Для врахування нових реалій, зокрема приєднання селища Квасилів, необхідно оновити документ і додати чіткий порядок застосування інструментів місцевої демократії, зокрема громадських слухань. Статут має містити деталізований перелік тем, щодо яких мешканці можуть ініціювати слухання, наприклад, питання бюджету, соціальних програм, інфраструктурних проєктів та екології.

Процедура ініціювання громадських слухань потребує суттєвої спрощення. Висока кількість підписів, необхідних для їх початку (1000 осіб), є значним бар'єром для мешканців. Зменшення цієї кількості до більш реалістичного рівня сприятиме підвищенню доступності цього інструмента. Крім того, варто врегулювати процес створення ініціативної групи та підготувати шаблони документів для ініціації слухань.

Слід також запровадити чіткі строки розгляду повідомлень про проведення слухань, визначити підстави для відмови та гарантувати прозоре інформування громадськості про всі етапи процедури. Повідомлення про слухання має бути доступним на спеціальній сторінці вебсайту ради, а також у соціальних мережах і місцевих ЗМІ.

Забезпечення прозорості та зручності участі

Однією з ключових проблем є ускладнений доступ громадян до інформації про слухання. Усі оголошення, протоколи та результати слухань слід публікувати на спеціально створеній платформі. Важливо забезпечити різні форми доступу до цієї інформації: через ЗМІ, онлайн-трансляції та можливість перегляду записів. Онлайн-участь через подання пропозицій має бути рівноцінною офлайн-участі.

Для підвищення доступності варто обирати зручний для мешканців час проведення слухань, наприклад, обідню пору чи післяробочий час. Важливо також врегулювати механізми реєстрації учасників, щоб уникнути плутанини чи зловживань під час слухань (Таб. 3.1).

Практика застосування слухань

Для відновлення довіри до громадських слухань міська рада має ініціювати їх проведення з актуальних для громади тем, які безпосередньо впливають на мешканців. Наприклад, обговорення стратегії сталого розвитку, питань енергетичної безпеки або програм інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Щоб полегшити процес підготовки слухань, міська рада може створити базу зацікавлених сторін, які регулярно отримуватимуть повідомлення про заплановані заходи. Розробка стандартних шаблонів для ініціаторів слухань (заявок, форм для збору підписів, проектів пропозицій) значно спростить роботу мешканців.

Інформаційна підтримка та моніторинг

Регулярне інформування мешканців про заплановані слухання та можливість участі в них через різні канали комунікації є ключем до успіху. Інформаційні кампанії з популяризації громадських слухань можуть включати

інфографіку, відеоролики, брошури та спеціалізовані вебінари для мешканців громади.

Для забезпечення ефективності громадських слухань варто впровадити регулярний моніторинг цього процесу. Аналіз недоліків і сильних сторін слухань допоможе створити кращі умови для громадянської участі та збільшити довіру до рішень органів місцевого самоврядування.

Таблиця 3.1.

Спрощення процедури громадських слухань

Етап	**Поточний стан**	**Рекомендовані зміни**
Ініціація	1000 підписів для старту	Зменшення до 500 підписів
Розгляд пропозицій	100 підписів для подання	Спрощення до 50 підписів
Реєстрація	Ускладнений, неформалізований	Запровадження стандартної форми
Оприлюднення	Несистематичне	Спеціальний розділ на вебсайті

Вдосконалення нормативно-правової бази та практичної реалізації громадських слухань дозволить Рівненській міській територіальній громаді створити сприятливі умови для участі мешканців у прийнятті рішень. Зниження бар’єрів, розширення тематичного охоплення слухань і впровадження сучасних інформаційних технологій можуть суттєво підвищити ефективність цього інструмента демократії.

3.4. Рекомендації для вдосконалення функціонування інструмента електронних петицій у Рівненській громаді

Електронні петиції в Рівненській громаді є дієвим інструментом комунікації між громадянами та місцевою владою. Однак їхня ефективність залежить не лише від активності мешканців, а й від прозорості, відповідальності та готовності влади працювати з цим механізом. Для вдосконалення функціонування системи електронних петицій пропонуються такі рекомендації:

Забезпечення прозорості та деталізації відповідей

Відповіді на петиції мають бути конкретними й інформативними. Це означає, що:

- У кожній відповіді необхідно зазначати чіткі кроки, які влада планує вжити для вирішення питання.
- У разі відхилення петиції має бути надане обґрунтування з поясненням причин.

Регулярне інформування громадян

Міська рада повинна регулярно інформувати мешканців про статус петицій через офіційний вебсайт, соціальні мережі та засоби масової інформації. Це забезпечить залучення ширшої аудиторії та зменшить напругу через брак інформації.

Практичний приклад: У Львівській міській раді використовується система регулярних оновлень про розгляд петицій через інтегровану платформу електронної демократії, що сприяє підвищенню довіри до процесу.

Навчання та підтримка громадян

Для підвищення рівня обізнаності громадян про механізм електронних петицій варто проводити:

- Інформаційні кампанії через соціальні мережі, ЗМІ та громадські заходи.
- Тренінги або вебінари, зокрема для молоді та активних груп населення.

Приклад: Київська міська рада організовує інформаційні дні електронної демократії, що підвищують активність громадян у використанні цифрових інструментів.

Оцінка й аналіз ефективності

Для вдосконалення механізму електронних петицій необхідно проводити регулярний аналіз їхньої ефективності. Це включає:

- Вивчення відгуків громадян.
- Оцінку кількості реалізованих ініціатив.
- Виявлення бар’єрів у комунікації між владою та громадянами.

Залучення громадськості до вдосконалення механізму

Влада може створювати дорадчі групи з представників громадських організацій, експертів і активних мешканців для обговорення та вдосконалення процедури електронних петицій.

ВИСНОВКИ

В умовах відновлення України після війни інструменти участі громадян набувають нової значущості, оскільки вони стають механізмом залучення населення до процесів реконструкції та прийняття важливих управлінських рішень. У цьому контексті важливо не лише адаптувати існуючі практики до нових реалій, а й розвивати їх для досягнення більшої ефективності.

Перш за все, публічні консультації та громадські слухання можуть бути використані для збору пропозицій від громадян щодо відновлення інфраструктури, розробки регіональних програм підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інтеграції нових соціальних ініціатив. Як зазначено у дослідженні, громадські слухання слугують інструментом комунікації між громадянами та владою, який дозволяє врахувати широкий спектр думок і потреб у прийнятті рішень. У цьому контексті важливо посилити нормативну базу, що регулює ці процеси, та створити умови для більш інклюзивної участі громадян.

Громадський бюджет також має потенціал для відновлення громад у післявоєнний період. Через громадський бюджет можна залучати мешканців до вирішення проблем громади, забезпечуючи прозорість і підзвітність у використанні ресурсів. У контексті післявоєнної реконструкції пріоритетними сферами для фінансування через бюджет участі можуть стати відновлення критичної інфраструктури, енергетична незалежність, гуманітарні програми та екологічна стійкість.

Електронні петиції, як інструмент цифрової демократії, можуть відігравати важливу роль у зверненні уваги влади на найбільш нагальні проблеми. Сучасні дослідження підкреслюють, що доступність і прозорість цих механізмів є важливими для активізації громадян. В умовах відновлення

України варто забезпечити широке інформування населення про цей інструмент, а також інтегрувати його в єдині платформи електронної демократії.

Водночас, існують чинники, які можуть перешкоджати активній участі громадян у процесі відновлення. Це, зокрема, недовіра до влади, брак інформації про доступні інструменти участі, а також обмеження ресурсів і можливостей для реалізації ініціатив громади. З метою подолання цих перешкод необхідно активно впроваджувати інформаційно-освітні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадян про їхні можливості участі.

Перспективи розвитку інструментів участі громадян після війни пов’язані зі зміцненням інституційної спроможності місцевого самоврядування, інтеграцією сучасних цифрових технологій та залученням міжнародного досвіду. Наприклад, модель партиципаторного бюджетування, описана в дослідженнях Сотник (2018) і Бланкарта (2020), може бути адаптована для українських громад з акцентом на інклюзивність і довгостроковий соціально-економічний ефект.

Післявоєнне відновлення України створює можливість для перезапуску та вдосконалення інструментів участі громадян. Їх ефективна інтеграція в процеси прийняття рішень може стати запорукою відновлення довіри до влади, зміцнення громадянського суспільства й забезпечення сталого розвитку.

Аналіз громадянської участі у Рівненській міській територіальній громаді дозволив дійти до кількох важливих висновків, які стосуються ефективності застосування різних інструментів демократії участі, залучення мешканців до процесу прийняття рішень, а також виявлення факторів, які сприяють або перешкоджають активній участі громади.

Громадський бюджет у Рівненській громаді є одним із найбільш ефективних інструментів. Його популярність серед мешканців пояснюється

зручністю подання проєктів, простотою голосування через онлайн-платформи та активною підтримкою цього механізму з боку місцевої влади й громадських організацій. Кількість поданих проєктів та голосуючих громадян постійно зростала до 2021 року, коли через повномасштабне вторгнення РФ реалізація багатьох ініціатив була призупинена. Це свідчить про необхідність адаптації громадського бюджету до нових умов, зокрема через включення гуманітарних, безпекових чи відновлювальних проєктів.

Електронні петиції також показали значний потенціал для залучення громадян. Завдяки платформі e-DEM мешканці можуть легко подавати свої ініціативи та отримувати офіційні відповіді. Проте проблема формальних відповідей влади, які нерідко не супроводжуються реальними діями, знижує довіру до цього інструмента. Водночас аналіз показав, що доступність інформації суттєво впливає на результативність петицій: чим більше інформації про ініціативу публікується у відкритих джерелах, тим вища її підтримка.

Публічні консультації у Рівненській громаді мали менш значний вплив на залучення громадян до процесу прийняття рішень. Більшість консультацій були ініційовані громадськими організаціями і мали консультативний характер. Відсутність прозорих механізмів врахування пропозицій громадян, а також обмеження доступу до повної інформації про консультації обмежували їхню ефективність. Проте окремі успішні приклади, такі як консультація щодо Плану цифрової трансформації міста, доводять, що за умов належної організації та взаємодії з громадськістю цей інструмент має великий потенціал.

Громадські слухання залишаються найменш ефективним інструментом, що обумовлено складністю процедур їхньої ініціації та подання пропозицій. Вимоги щодо збору великої кількості підписів мешканців та обмежені строки

розгляду ініціатив ускладнюють доступ громадян до цього механізму. Крім того, недосконала нормативна база не враховує специфіки всієї громади, зокрема селища Квасилів, що також обмежує можливість мешканців ініціювати слухання.

Загалом ефективність інструментів участі залежить від рівня доступності інформації, прозорості механізмів ухвалення рішень та наявності зворотного зв’язку між владою і громадянами. Факторами, які сприяють залученню мешканців, є зручність користування інструментами, активна інформаційна підтримка з боку громадських організацій, а також участь влади у популяризації цих механізмів. Серед основних перешкод — складні бюрократичні процедури, формальний підхід до розгляду ініціатив і недостатній рівень комунікації між громадою та органами місцевого самоврядування.

На основі отриманих результатів можна стверджувати, що громадський бюджет і електронні петиції є найбільш ефективними інструментами, оскільки вони сприяють реальній участі мешканців у прийнятті рішень. Публічні консультації та громадські слухання потребують суттєвого вдосконалення нормативної бази, оптимізації процедур і підвищення рівня прозорості. Удосконалення інструментів участі та забезпечення відкритого діалогу між владою і громадянами дозволить значно підвищити ефективність місцевого самоврядування та довіру громадян до демократичних процесів у громаді.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняльний аналіз громадянської участі в інших громадах України. Також важливим є дослідження ефективності нових механізмів участі, таких як інтеграція інструментів електронної демократії з платформою e-DEM.

Таким чином, робота підтверджує важливість вдосконалення інструментів громадянської участі для підвищення рівня демократії та ефективності місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Arnstein Sherry R. «A Ladder of Citizen Participation» / R. Sherry Arnstein // Journal of the American Institute of Planners. – Vol. 35. – № 4. – July 1969. – P. 216-224. – Retrieved from : http://www.participatorymethods.org/sites/participatorymeth.pdf
2. *Pateman* C. *Participation and Democratic Theory* / C. *Pateman*. – Cambridge: Cambridge. University Press, 1970. – 132 p.
3. Бекешкіна, І. (2018). Децентралізація в Україні: результати та виклики. Київ: Фонд Демократичні ініціативи
4. Войнова, Е. О. "Електронна демократія: трансформація осмислення." *Політичне життя* (2021): 21-29.
5. Ганущак Ю. І. Г19 Територіальна організація влади. Стан та напрямки змін / Юрій Ганущак. – К. : Легальний статус, 2012. – 348 с.
6. Гончарук Анатолій Вікторович. Ефективність публічних консультацій в умовах децентралізації: проблеми та перспективи // *Наукові записки з публічного управління*. – 2019. – №4(12). – С. 45–51.
7. Закон України «Про доступ до публічної інформації» Україна. (2011). *Про доступ до публічної інформації*: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України, № 32, ст. 314.
8. Закон України «Про звернення громадян» Україна. (1996). *Про звернення громадян*: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, № 47, ст. 256.
9. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Україна. (1997). *Про місцеве самоврядування в Україні*: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України, № 24, ст. 170.

10. Карпова Ірина Миколаївна. Громадянська партисипація в Україні: виклики та можливості в умовах цифровізації // *Соціум і влада*. – 2021. – №6(32). – С. 22–29.
11. Клюжев, О. (2019). Бюджет участі в Україні: аналіз практик та рекомендації. Київ: ОПОРА.
12. Молчанова, Ю. Ю. "Громадські слухання як колективна форма участі членів територіальної громади." *Право і суспільство* 2 ч 2 (2018): 23-28.
13. Москаленко Олена Андріївна. Нормативно-правові аспекти громадської участі в місцевому самоврядуванні: український контекст // *Юридичний вісник*. – 2020. – №2(18). – С. 17–23.
14. Онопенко Валентин Анатолійович. Електронні петиції як інструмент громадської участі: досвід України // *Електронне врядування в Україні*. – 2022. – №1(7). – С. 59–65.
15. Совсун, І. (2017). Громадянська участь у реформуванні освіти в Україні: виклики та перспективи. Київ: Центр дослідження суспільства
16. Тимошенко Людмила Олексіївна. Громадський бюджет: механізм активізації участі громадян у розвитку місцевої громади // *Регіональні студії*. – 2018. – №3(10). – С. 29–34.
17. Чабанна, Маргарита. "Громадянська участь у процесі прийняття політичних рішень на державному рівні як критерій демократичності політичного режиму." (2011).
18. Яременко, О., Айвазовська, О. (2022). Волонтерський рух в Україні під час війни: форми та значення. Київ: Центр Разумкова.